

Opetusalan järjestöt koulutusdiskurssien pelikentällä

Jari Salminen

Mirka Räisänen 2014. Opettajat ja koulutuspolitiikka. Opetusalan ammattijärjestö ja Demokraattiset koulutyöntekijät -yhdistys peruskoulukauden koulutuspolitiikassa. Tampere: Tampere University Press. 294 s.

Siirtyminen peruskouluun ja samanaikainen opettajan ammatin professionaalistumiskehitys edellyttivät opettajien edunvalvonnalta aikaisempaa moniulotteisempaa, poliittisempaa ja retorisempaa vaikuttamista. Koulutuksen kenttä oli suuressa murroksessa, samalla kun opettajan työn ja toimivallan rajoja ja ehtoja järjesteltiin. Mirka Räisänen on tutkinut väitöskirjassaan opettajajärjestöjen ajamia pyrkimyksiä 1970-luvun alusta 1990-luvulle. Samalla hän vertaili opettajien pääjärjestön OAJ:n sekä lyhyen aikaa 1973–1989 toimineen vasemmistolähtöisen Demkon (Demokraattiset koulutyöntekijät) harjoittamaa lehtikirjoittelua. Aikakauden erilaiset koulutuspoliittiset ja ideologiset pyrkimykset olivat reilun vuosikymmen ajan esillä ja ne argumentoitiin paljon selvemmin kuin nykyisin.

Mirka Räisäsen väitöstutkimus on ansiokas työ tärkeästä ja vähän tutkitusta koulutussoisologiasta ja kasvatushistoriallisesta aiheesta. Tekijä on tehnyt perusteellista työtä aiheen parissa. Työn teoriaosassa Räisänen pohtii monipuolisesti eri vaihtoehtoja ja yhdistelee Foucault'n teoriaan perustuvaa metodologiaa varsin itsenäisesti. Tuloksena on onnistunut viitekehys, jonka pohjalta tutkimuskysymykset nousevat. Samalla tekijä rajaa tutkimuskohdeensa perustellusti. Varsinaisena tutkimusaineistona käytetään järjestöjen lehtiä ja niissä julkaistuja linjatekstejä. Demkon aineisto käsittää 155 tekstiä. OAJ:n osalta tekstejä on valittu 449. Aineiston suuren määrän takia niistä on valittu analyysiin tietyt vuodet. Järjestöjen ajamat tavoitteet ja niiden perustelut tekijä suhteuttaa yleiseen koulutuksen ja opettajan ammatin kehitykseen. Yhteiskuntakriittistä Demkoa käytetään tutkimuksessa "peilinä" OAJ:lle. Kontrastin avulla mahdollistuu ammattijärjestön tarkasteleminen uusista näkökulmista. Tutkimusasetelma tuottaa paitsi kiinnostavaa tietoa OAJ:stä, myös kuvauksen Demko-järjestöstä.

Analyysejä suoritetaan kolmen varsin abstraktin käsitteen ja ulottuvuuden ympärillä: tieto, valta ja subjekti. Tekijä tarkentaa kuitenkin näitä muuttujia yksityiskohtaisemmillä tutkimuskysymyksillä. Ne helpottavat lukijan tekemiä päätelmiä työtä lukiessa ilman erityistä Foucault-tuntemusta. Kysymyksiä ovat muun muassa mikä näyttäytyy koulutuspolitiikan toiminnan päämääränä kunakin aikana, millaisiin kysymyksiin otetaan kantaa ja mihin ei, millaisen painoarvon opettajat järjestöineen saavat toimintakentällä, millaista käyttäytymistä opettajalta koulutuspolitiikan toimijana odotetaan. Tutkimuksessa käytetyn aineiston avulla näihin tutkimusongelmiin on mahdollista vastata. Paneutuminen aikaisempaan tutkimukseen on myös perusteellista. Opettajajärjestöt olivat osallisina monimutkaisessa valta-piirissä, jossa erilaiset voimat risteivät, ja jossa valtiolliset ja ei-valtiolliset hallinnan teknologiat yhdistyivät subjektin itsehallintaan. Nämä prosessit ovat monikerroksisia, toimijoita on monissa rooleissa ja niiden taustalla vaikuttavat erilaiset normit, eetokset ja ideologiat.

Demkon järjestöosuus on pätevästi avattu sen koko toimikaudelta. Järjestön aatepohjaa ja pyrkimyksiä analysoidaan monipuolisesti. Samalla tutkija tuottaa uutta perustietoa vähän tutkitusta yhdistyksestä Suomessa. Vastaava perusteellinen selvitys tehdään OAJ:n osalta, joskin kokonaisuus on järjestön massiivisuuden ja aineistomäärän takia vaikeammin hallittavissa. Rajaukset perustellaan selkeästi. Tuloksena on looginen analyysi. OAJ:n osalta käsittely ulottuu ajallisesti pidemmälle. Valittu aikajänne tuottaa mahdollisuuksia tunnistaa asetettuja kysymyksiä ja järjestön muutosta selvemmin. Toisaalta se myös jossain määrin vaikeuttaa järjestöjen keskinäistä vertailua, koska toiminnan yhteiskunnallinen kokonaisuus muuttuu monella tavalla 1990-luvulle tultaessa.

OAJ:n ja Demkon äänenkannattajalehtien teksteille tehdyn diskurssianalyysin tuloksena suuren ammattijärjestön ja pienen protestiyhdistyksen koulutuspolitiikkasuhteesta välittyy varsin erilainen kuva. OAJ:n koulutuspoliittista tavoitteenasettelua leimaa läpi järjestön olemassaolon pyrkimys koulutussektorin elinehtojen puolustamiseen tarkoituksenmukaisuuden ja realismin hengessä. Koulu- ja koulutuspolitiikan perustaan tai legitimitettiin kohdistuvat kysymykset rajautuvat ammattijärjestön ydinkiinnostusten ulkopuolelle. Selkeänä tuloksena voidaan todeta järjestöjen erilaisuus. OAJ sitoutui poliittisesti säädettyihin yleisiin tavoitteisiin ja rakenteisiin. Se puolusti työsuhde-etuja, mutta irtautui samalla arkisista työkonteksteista. OAJ:n roolia Räsänen kuvaa korporatiiviseksi, konsensushakuiseksi ja varsin yleisellä tasolla liikkuvaksi. Nämä piirteet lisäksi voimistuvat 1990-luvulle tultaessa. Demkon toiminta perustui enemmän kyseenalaistamiseen. Sen retoriikka oli läpi järjestön toiminta-ajan yhteiskunnallista, kriittistä ja se pyrki politisoimaan opettajan työn. Loppuvaiheessa Demko muodostui erilaisista valtavirrasta poikkeavista näkemyksistä ja irtautui näin taistolaisesta retoriikasta.

Pieni katsaus muiden Pohjoismaiden, erityisesti Ruotsin opettajien ammattiyhdistyskenttään olisi saattanut tuoda esille joitakin Suomen ammattijärjestöjen harjoittaman diskurssin erityisiä piirteitä vielä selvemmin. Peruskoulu toteutettiin Ruotsin vanavedessä ja monet uuden järjestelmän perustelut – puolesta ja vastaan – nousivat naapurimaan kokemuksista. Peruskoulu, kuten myös opettajan ammatin kehitys ja arvostus, eteni kuitenkin Suomessa ja Ruotsissa kovin eri suuntiin 1990-luvulle tultaessa. Opettajien järjestöillä lieenee jokin rooli näissä prosesseissa.

Järjestöjen ajamiin tavoitteiden ja puhetapojen tutkiminen ja tunnistaminen on tärkeää. Sitä kautta voidaan pyrkiä olemassa olevien rakenteiden ja normatiivisuuksien koetteluun sekä tunnistamaan muitakin ”olemisen tapoja”. Tämänkaltaisen kriittinen tarkastelu ei kuitenkaan ole kaikkien tahojen etu ja tuntuu heikentyneen nykyajassa. Jos Foucaultiin on uskomista, kamppailu identiteeteistä on yksi nyky-yhteiskunnan erityisen voimakas piirre. Olisiko aika taas tunnustaa selvemmin opettajuuden ja koulutyön poliittisuus?

Dosentti Jari Salminen on historian ja yhteiskunnallisten aineiden didaktiikan yliopistonlehtori Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella.